

Микола ДУБАС (Золочів-Львів-Торонто)

ЗАКАРБОВАНЕ У СЕРЦІ

Над моєю колискою в батьківському домі висів портрет Тараса Шевченка й Івана Франка. Тож у мою пам'ять Шевченко прийшов одночасно з початком мого пізнання, дитяти, навколишнього світу. Прийшов і став невід'ємною частинкою мого внутрішнього світу, в якому його постаць, його думи, його вольні й невольні стежки-дороги та його всесвітня шана і слава. І супроводжує він мене, не даючи схибити, зійти на манівці з обраного шляху вже немало літ від короткого безхмарного дитинства крізь воєнні та післявоєнні лихоліття, малі й великі гулагівські зони і, нарешті, крізь подарований долею на схилі літ – час сподівань на здійснення заповітних мрій про “в своїй хаті свою правду...”.

Мабуть, ще з дошкільних років закарбувався в пам'яті епізод із гостювання у нас нашої бабуні. Оглядаючи хатній інтер'єр, вона зупинила погляд на згаданих портретах, а тоді глянула на мене і запитала:

– А ти, хлопче, знаєш, хто на тих образах?..

Тоді я вже знав із маминих оповідей, що ці засмучені чоловіки – великі поети, а сумують вони над долею України, отже, впевнено відповів:

– Знаю. То поет Шевченко, — показую пальцем, – а то – Франко, який казку “Абу-Касимові капці” написав. Мама мені читала...

– А “Кобзаря” не читала? Шевченка (так бабуня м'яко, люб'язно називала поета) треба дітям читати, а не про якісь капці того “безбожника” і, прости мені Господи, “радикала...” – це вже до мами, вимовляючи останнє слово як щось гріховне.

– Свого “Кобзаря” ми не маємо. Є “Кобзар” у читальні “Просвіти”, але там треба на нього записатися та цілий рік чекати... Та як буде він чемний, то принесе йому “Кобзаря” святий Миколай. Так, синочку?.. – відповіла мама заодно бабуні й мені, не гадавши ні капців, ні “безбожника”, ні “радикала”, мабуть, щоб не образити гостю.

Як уже згадано, в нашій не надто багатій домашній книгозбірні “Кобзаря” не було. Зате було кілька підшивок-щорічників культурологічного часопису “Жіноча Доля”. Я часто перегортав їх сторінки, тож вони стали для мене і букварем – читати я навчився без букваря, і читанкою, і своєрідною енциклопедією. Одне із безрезневих чисел кожного щорічника, як правило, присвячувалося Шевченкові, що дало мені змогу оглянути цілу “галерею” його портретів, автопортретів і рисунків. Там же я вперше прочитав вірша Богдана Лепкого про Шевченка: *“Я примір вам даю. З нужденної хатини / Я вилетів, як з попелища, / Я загорівся на небі, як зірниця, / Щоб люд свій вивести з тюрми, в якій він гине”*. Вірш, як мовиться, взяв мене за

душу, запам'ятався на все життя і став ніби мотто до подальшого пізнання долі та величі нашого пророка.

Не пам'ятаю, чи містила “Жіноча Доля” щось із поезій Шевченка. Мабуть, ні, бо вперше його друкований твір (а був це вірш “Мені однаково”), я зустрів на третій сторінці березневого числа дитячого журналу “Дзвіночок” за 1937 чи 1938 рік. Донині ця сторінка не сходить мені з-перед очей, пронизує болем і ятрить душу словами фатального пророцтва: “...Україну злії люде / Присплять, лукаві, і в огні / Її, окрадену, збудять”.

Ті дві публікації не забулись, хоча відтоді проминуло багато літ, упродовж яких прочитано мною багато книг, статей, есеїв про Шевченка. Прочитано і перечитано багато разів написано ним. Багато з того завчено задля самоосвіти чи національної ідентифікації, згідно з вимогами підпільного вишколу, втім вивчення напам'ять поем “І мертвим, і живим, і ненародженим...”, “Кавказ” тощо. Це гарне починання мало своє продовження навіть у Гулагу, зокрема, серед молодих політв'язнів, які тягнулися до знань і гуртувалися навколо освіченіших співтабірників.

Не забулись, мабуть, тому що були вони перші, тож зайняли місце поруч інших тематично споріднених і світоглядно-співзвучних мені публікацій. Наприклад, таких емоційно насичених, як поема І. Драча “Смерть Шевченка”, опублікована у збірці “Соняшник”; есей Є. Сверстюка “9 березня” – в “Дуклі”; польськомовна, прочитана на одному подиху повість Є. Єнджеєвіча “Українські ночі”; кінострічка В. Денисенка “Сон”, зокрема її прем'єра у Львові за участі творців.

Вийшовши із кінозалу після її перегляду, я ніби плив на хвилях емоційного піднесення алеями старовинного парку, а в голові снувалось: “Це тобі не відверта розмова в дружньому колі чи концерт у замкнутому приміщенні для сотні-другої осіб, чи навіть добра книжка, співзвучна твоєму світосприйняттю, а кінострічка! Її побачить вся Україна!”

Долучу до цього й одну із давніших “літературних зустрічей” у Камишлягу (п/я 121) із співтабірниками – київським мовознавцем Володимиром Лутковським і цікавим літератором (прізвища не запам'ятав). На той раз, під час обговорення щойно опублікованих тез до святкування 300-річчя т. зв. “возз'єднання України з Росією (1654–1954 р.)”. З того обговорення запам'ятався виступ літератора з того приводу, де, серед іншого, він “від імені ЦК” талановито, у гостросаркастичній формі на “вшанування” 300-річчя зобов'язував міські, заводські й сільські клуби, школи і виші та інші заклади культури організувати читання твору Тараса Шевченка “Якби-то ти, Богдане п'яний...” і охопити тим заходом якнайширші маси трудящих.

Збіг на початку 60-х років минулого століття двох шевченківських дат – 150-річчя народження та 100-ті роковини смерті, на тлі т. зв. “хрущовської відлиги” стало поштовхом до низки офіційних заходів на вшанування імені Поета. Заходи ці, здебільшого, були перенасичені нещирістю, як, для прикладу, авральне декорування службових приміщень, а то й фасадів будівель портретами Шевченка до приїзду делегацій закордонних українців і таке ж поспішне згортання після їх від'їзду, що я мав нагоду спостерігати у Львівській політехніці.

Винятком із цієї нещироти були хіба що Шевченківські березневі концерти у вщерть переповненій залі Львівської філармонії, що не вмшала всіх охочих туди

потрапити. У ті роки програми концертів, особливо мистецькі декламації Шевченкових творів, нехай навіть прискіпливо підібраних цензорами – компартійними ідеологами, нехай виголошених “по долгу служби” байдужим до їхнього духу, а все ж професійним відомим тоді декламатором Бондаренком, зривали шквали овацій спраглої праведного слова публіки. По суті, були це потужні демонстрації дійсних настроїв начебто упокореного, але насправді бунтівливого, нескореного народу. Короткотривалими були ті пошанування Поета, згодом їх навмисне, впихаючи у програми недоречні советські агітки, спотворювали, і, зрештою, заборонили.

На зміну цій кон’юнктурщині, як протест проти утисків, прийшли інші, неофіційні форми вшанування. Спершу набули поширення шевченківські імпрези в окремих установах, наприклад автор цих рядків мав нагоду побувати на такій імпрезі у Фізико-механічному інституті АН УРСР. Згодом, після погрому в січні 1972 р. українства в Україні, єдиною можливістю вшанування Поета стали товариські чи сімейно-товариські шевченківські вечори, дитячі шевченківські концерти та читання під виглядом сімейних свят: днів народження тощо. І такі ж мандрівки шевченківськими місцями.

Зупинюсь на мандрівках, навівши задля прикладу коротку розповідь про сімейну – з дружиною, сином і дочкою – автомобільну подорож “землею українською” у серпні 1978 р. Почавши її зі Львова, на межі Галицької та Волинської землі, зупинилися біля придорожного пам’ятного знака Тарасові Шевченку і, наче з його благословенням, рушили на Київ. Крім нічлігу в друзів, не зупинялись – з Києвом всі ми були ознайомлені давніше. Нас манили незвідані простори Задніпров’я.

Завершивши неквапний автопробіг історичними місцями Лівобережжя, подались через Світловодськ на Правий берег Дніпра. Відвідали Чигирин, де згадали Шевченкове “Чигрине, Чигрине...”, поклонились у Суботові запущеній будівлі Іллінської церкви-домовини і попрямували до Холодного Яру. На під’їзді до урочища, в Кресельці, на сільському майдані, зі скромного постаменту привітав нас Шевченко. Зазнимкувавши цю несподівану зустріч, розшукали серед дрімучих лісів, балок та яруг руїни оспіваного Шевченком Мотронинського монастиря.

Звідтіль до місць Шевченкового дитинства їдемо наче на прощу. Моринці вразили живописними краєвидами – десь тут, подумалось, малий Тарас шукав стовпів, що підпирають небо. Навкруг пагорби, ставки серед плакучих верб, хати в зелені садів та паленіючих кущах калини. На краю села, де колись стояла хата Тарасового діда. – постамент з погруддям Поета, а на місці “хатини бідної”, де він родився, – камінь з пам’ятним написом.

А ось і село Шевченкове, тобто Кирилівка. На місці садиби Шевченків – літературно- меморіальний музей. Тут оглянули встановлене на місці хати Шевченків, що згоріла “ще за царя” від удару блискавки, відоме нам із давньої листівки кам’яне млинове коло з викарбуваним написом “Тут стояла хата Тараса Гр. Шевченка”; надгробний камінь з могили поетового батька, зруйнованої заодно із сільським цвинтарем активістами-атеїстами; могилу матері Поета, збережену завдяки останній волі похоронити її в присадибному саду, аби бути ближче до своїх діток; і неподалік — двохсотлітню дякову хату, де малому Тарасові судилося навчатись і наймитувати.

Закарбувалися в пам'яті й інші мандрівки слідами Шевченка, утім, поза межами України. Серед того переліку не можу оминати Санкт-Петербурга, зокрема Меморіяльної майстерні у приміщенні Академії мистецтв на Університетській набережній – останнього пристанища. Там, за словами Івана Франка, Шевченко – син мужика, що став володарем у царстві духа, кріпак, що став велетнем у царстві людської культури, – риштував “вози в далеку дорогу”. І сходи, на яких почав цю дорогу, і маска, що засвідчила той початок... Ця дорога триває ось уже півтора століття і триватиме у віках.

* * *

Упродовж останніх років відлік кожної знакової події вшанування пам'яті Шевченка в Україні і за її межами, ведуть від урочистостей відкриття пам'ятника в Білому Борі на Кошалінщині (Польща) на зорі нашої незалежності, восени 1991 року, де мені випало репрезентувати Львівський “Меморіял”. Відтоді ось уже промайнуло майже чверть століття, але й нині зогріває душу вогник поставленої ввечері до підніжжя хлопчиком із Києва, – Тарасиком, – свічі, яку я назвав тоді свічею надії. Засіяв нині той вогник над Україною для всіх нас полум'ям Шевченковим гаслом: “Борітеся – поборете!”